

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

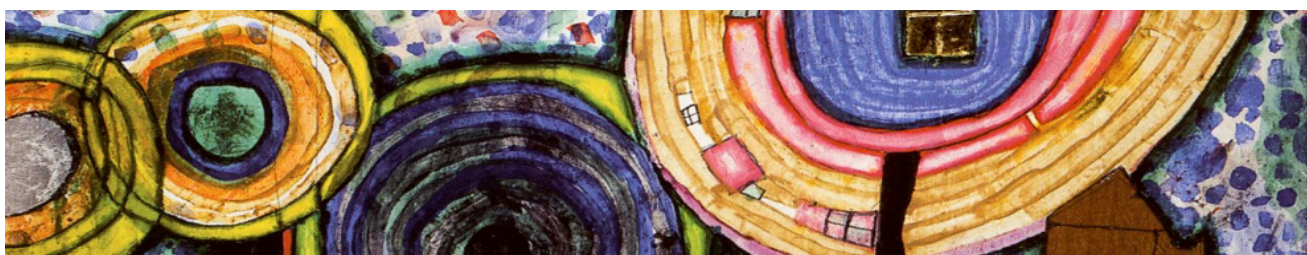
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ, ΕΡΕΥΝΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ Π.Ε. & Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

«ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΝΟΙΧΤΟ
ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 5-6 ΜΑΪΟΥ 2018

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ ΙΟΥΝΙΟΣ 2018

ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ ΚΕΝΤΡΙΚΗΣ ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ

«ΣΧΟΛΕΙΟ ΑΝΟΙΧΤΟ ΣΤΙΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΕΣ ΚΑΙ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΕΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ»

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 5-6 ΜΑΪΟΥ 2018

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Γρόσδος Σταύρος – Τσιβάς Αρμόδιος

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ 2018

ISBN: 978-960-89999-7-8

© Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. & Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας και Συγγραφική ομάδα

Ανάρτηση του τόμου: <http://www.anoixtosxoleio.kmaked.eu/praktika-anoiktou.pdf>

Επιμέλεια έκδοσης:

Σταύρος Γρόσδος - Αρμόδιος Τσιβάς

Έτος έκδοσης: 2018

ISBN: 978-960-89999-7-8

Δικαιώματα πνευματικής ιδιοκτησίας

Το σύνολο του περιεχομένου των πρακτικών του παρόντος τόμου αποτελεί αντικείμενο πνευματικής ιδιοκτησίας (copyright) και διέπεται από τις εθνικές και διεθνείς διατάξεις περί Πνευματικής Ιδιοκτησίας. Συνεπώς, απαγορεύεται ρητά η αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση της Περιφερειακής Δ/νσης Α/θμιας & Β/θμιας Εκπαίδευσης Κ. Μακεδονίας

Οι συγγραφείς διατηρούν το δικαίωμα χρήσης των κειμένων τους. Επιτρέπεται η χρήση των κειμένων για επιστημονικούς και διδακτικούς λόγους με αναφορά/παραπομπή στην πηγή ως εξής:
(ονοματεπώνυμο συγγραφέα, έτος δημοσίευσης, τίτλος εισήγησης). Στο Γρόσδος, Σ. & Τσιβάς, Α. (επιμ.) (2018). *Σχολείο ανοικτό στις παιδαγωγικές και κοινωνικές προκλήσεις*, Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου, 4-6 Μαΐου 2018. Θεσσαλονίκη: Περιφερειακή Διεύθυνση Π.Ε. & Δ.Ε. Κεντρικής Μακεδονίας.

Η Περιφερειακή Διεύθυνση Πρωτοβάθμιας και Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας σε συνεργασία με την ομάδα έργου του Ευρωπαϊκού της Προγράμματος Erasmus+ με τίτλο: «**Managing the refugee and migrant flows through the development of educational and vocational frames for children and adults**», Xenios Zeus διοργανώνει Πανελλήνιο Επιστημονικό Συνέδριο με τίτλο: «**Σχολείο ανοιχτό στις κοινωνικές και παιδαγωγικές προκλήσεις**» 4, 5 & 6 Μαΐου 2018 στο Μουσικό Σχολείο Θεσσαλονίκης. Η διοργάνωση του Πανελληνίου Συνεδρίου αποτελεί συνέχεια των δράσεων της Περιφερειακής Διεύθυνσης Εκπαίδευσης, στο πλαίσιο της ολοκλήρωσης του έργου του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Erasmus+ και των ευρύτερων παρεμβάσεων ανάδειξης του παραγόμενου εκπαιδευτικού έργου. Το Συνέδριο έρχεται να καταδείξει τις ιδιαίτερες συνθήκες του σημερινού σχολείου και να συμβάλει ουσιαστικά στο δημόσιο διάλογο για τη σύγχρονη εκπαιδευτική πραγματικότητα με την ανάδειξη πρακτικών και παρεμβάσεων αντιμετώπισής τους.

ΣΚΟΠΟΣ ΤΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Σκοπός του Συνεδρίου είναι να αποτυπώσει τις σχετικές με το θέμα ερευνητικές μελέτες και πρακτικές παρεμβάσεις, να συνεισφέρει στην ανάπτυξη γόνιμου και δημιουργικού διαλόγου στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής κοινότητας, και να θέσει τις βάσεις ενός ευρύτερου προβληματισμού αναφορικά με τις επιμέρους θεματικές ενότητες, ώστε να αναδειχθούν και να συζητηθούν οι προοπτικές διαμόρφωσης ενός ανοικτού σχολείου το οποίο μπορεί να κατανοεί τις κοινωνικές διαστάσεις της σύγχρονης πραγματικότητας και να ανταποκρίνεται με τις απαραίτητες παιδαγωγικές και διδακτικές παρεμβάσεις, προωθώντας δράσεις για την καλλιέργεια της παιδαγωγικής και κοινωνικής ευαισθητοποίησης.

ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΕΝΟΤΗΤΕΣ

- Σχολική βία και εκφοβισμός (ευαισθητοποίηση, πρόληψη, αντιμετώπιση)
- Ζητήματα κοινωνικού αποκλεισμού – Αποτυπώματα της κρίσης στο σχολείο (σχολική αποτυχία, σχολική διαρροή, ευάλωτες ομάδες)
- Διαπολιτισμική Εκπαίδευση - Εκπαίδευση προσφύγων και μεταναστών
- Παιδαγωγική της συμπερίληψης
- Παιδαγωγική της σχολικής τάξης (σχολικό κλίμα, διαχείριση της τάξης, συναισθηματική νοημοσύνη, ανάπτυξη γραμματισμών).

ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ

Στη βάση του σκοπού και των θεματικών ενοτήτων του Συνεδρίου επιδιώκεται, μέσα από κεντρικές ομιλίες, στρογγυλές τράπεζες, εισηγήσεις και βιωματικά εργαστήρια, να δοθούν απαντήσεις στα παρακάτω ερωτήματα:

1. Ποιες είναι οι κοινωνικές και παιδαγωγικές προκλήσεις του σημερινού σχολείου.
2. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά του ανοικτού σχολείου.
3. Ποιες εκπαιδευτικές πρακτικές και παιδαγωγικές-διδακτικές παρεμβάσεις μπορούν να αναπτυχθούν στο πλαίσιο προώθησης ενός ανοικτού σχολείου, ανθρώπινου, δημοκρατικού και ελκυστικού.

4. Ποιες είναι οι στάσεις και οι απόψεις των εκπαιδευτικών για το σημερινό σχολείο.
5. Ποιες είναι αναγκαίες συνέργειες που πρέπει να αναπτυχθούν για την υπέρβαση δυσκολιών και για την αντιμετώπιση των προκλήσεων.
6. Ποιες είναι οι αναγκαίες επιμορφωτικές παρεμβάσεις υποστήριξης των εκπαιδευτικών στο πλαίσιο τόσο της επαγγελματικής τους ανάπτυξης όσο και στη δυνατότητα να ανταποκριθούν στις νέες εκπαιδευτικές προτεραιότητες.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΡΟΕΔΡΕΙΟ

Ακριτίδης Νικόλαος, Προϊστάμενος Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Αδαμόπουλος Ιωάννης, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 13, Νομικών

Αυγητίδου Σοφία, Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Νηπιαγωγών Πανεπιστημίου Δυτ. Μακεδονίας

Γρόσδος Σταύρος, Σχολικός Σύμβουλος, 5ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Πέλλας

Δημητριάδου Κατερίνα, Αν. Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης Φλώρινας Πανεπιστημίου Δυτικής Μακεδονίας

Ζιάκα Αγγελική, Αναπλ.Καθηγήτρια του τμημ. Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Καρύδας Απόστολος, Σχολικός Σύμβουλος, 9ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Θεσσαλονίκης

Κόπτσης Αλέξανδρος, Σχολικός Σύμβουλος, 7ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Θεσσαλονίκης

Μητροπούλου Βασιλική Αναπλ. Καθηγήτρια του τμημ.Θεολογίας της Θεολογικής Σχολής ΑΠΘ

Μπίκος Κωνσταντίνος, Καθηγητής του Τμήματος Φιλοσοφίας & Παιδαγωγικής του ΑΠΘ

Μπίμπου Ιωάννα, Καθηγήτρια του Παιδαγωγικού Τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ.

Μπότσας Γεώργιος, Σχολικός Σύμβουλος, 1ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Χαλκιδικής

Μυλωνάς Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 09, Οικονομολόγων

Νικολαΐδης Αλέξανδρος, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 02, Φιλολόγων

Ντίνας Κωνσταντίνος, Καθηγητής της Παιδαγωγικής Σχολής Πανεπιστημίου Δυτ.Μακεδονίας

Πασιτίδου-Ηλιάδου Μαρίνα, Σχολική Σύμβουλος, 7ης Περιφέρειας Ειδικής Αγωγής

Ρουμπίδης Χρήστος, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 10, Κοινωνιολόγων

Σταγιόπουλος Πέτρος, Σχολικός Σύμβουλος, 2ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Ημαθίας

Συργιάννη Μαρία, Προϊσταμένη Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Τσιβάς Αρμόδιος, Σχολικός Σύμβουλος, 3ης Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Σερρών

Χαραλάμπους Δημήτριος, Καθηγητής Παιδαγωγικού τμήματος Δημοτικής Εκπαίδευσης του ΑΠΘ

ΚΡΙΤΕΣ

Αβδελά Κατερίνα, Εκπαιδευτικός

Αδάμη Κωνσταντίνα, Εκπαιδευτικός

Ακριτίδου Δήμητρα, Εκπαιδευτικός

Αναγνωστοπούλου Μαρία, Σχολικός Σύμβουλος

Αναστασίου Αδάμος, Εκπαιδευτικός

Αντωνιάδου Ευθυμία, Εκπαιδευτικός

Αραμπατζή Χριστίνα, Σχολικός Σύμβουλος

Αρβανιτίδου Βιργινία, Υπεύθυνη Πολιτιστικών

Θεμάτων Δυτ. Θεσσαλονίκης

Βασιλειάδης Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός

Βέτσιος Ελευθέριος, Εκπαιδευτικός

Βίτσου Μάγδα, Προϊστάμενος /νη Τμήματος

Βουλγαρίδου Ολγα, Σχολικός Σύμβουλος

Γεωργιάδης Μιχαήλ, Σχολικός Σύμβουλος

Εφόπουλος Βασίλης, Σχολικός Σύμβουλος

Ζαχαρής Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός

Ζερβού Κυριακή, Εκπαιδευτικός

Ζερδελή Σοφία, Εκπαιδευτικός

Ζησοπούλου Ελένη, Εκπαιδευτικός

Θεοδωρίδου Ευαγγελία, Εκπαιδευτικός

Ιορδανίδου Μάρθα, Εκπαιδευτικός

Καδιανάκη Μαρία, Σχολική Σύμβουλος

Καλέμης Κωνσταντίνος,

Καπλάνη Θάλεια-Παρασκευή (Εύη), Εκπαιδευτικός

Καπόγιαννη Μαρία, Εκπαιδευτικός
Καραγιώργου Ιωάννα, Εκπαιδευτικός
Καρακώστα Αναστασία, Εκπαιδευτικός
Καρολίδου Σωτηρία, Υπεύθυνη Συμβουλευτικού
Σταθμού Νέων Κιλκίς
Κασάρη Γεωργία, Εκπαιδευτικός
Κασσωτακη-Ψαρουδακη Ποπη, Σχολικός Σύμβουλος
Κέκια Μέλλω, Σχολική Σύμβουλος
Κελεσίδης Ευάγγελος, Εκπαιδευτικός
Κερασσβίτης Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός
Κολιπέτρη Ζωή, Εκπαιδευτικός
Κωνσταντινίδης Αριστείδης, Εκπαιδευτικός
Μαλέτσκος Αθανάσιος, Σχολικός Σύμβουλος
Μανάφη Ιωάννα, Σχολική Σύμβουλος
Μανιάκας Θεόδωρος, Σχολικός Σύμβουλος
Μαντζανάρης Κωνσταντίνος, Εκπαιδευτικός
Μαρτίδου Ραχήλ, Σχολική Σύμβουλος
Μαυρίδου Θεοδώρα, Εκπαιδευτικός
Μιχαηλίδης Γιώργος, Σχολικός Σύμβουλος
Μουρατίδου Ευθυμία, Εκπαιδευτικός
Μπάρτζου Στυλιανή, Εκπαιδευτικός
Μποταίτη Αρετή, Σχολικός Σύμβουλος
Ντούλια Αθηνά, Σχολικός Σύμβουλος
Ουρμάνη Λαμπρινή, Εκπαιδευτικός
Παλάζη Χρυσάνθη, Εκπαιδευτικός
Παπαδόπουλος Χρήστος, Σχολικός Σύμβουλος
Παπαμιχαήλ Μαρία, Προϊστάμενος /νη Τμήματος
Παρασκευάς Απόστολος, Σχολικός Σύμβουλος
Πέννα Αλεξία, Διδάκτωρ Παιδαγωγικής εκπαίδευσης
Ρέλλου Μαρία, Σχολική Σύμβουλος
Σιακκής Γεώργιος, Σχολικός Σύμβουλος
Σιδηροπουλος Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος
Σουσαμίδου Αικατερίνη, Σχολικός Σύμβουλος
Στράντζαλης Πολύβιος, Σχολικός Σύμβουλος
Ταϊλαχίδης Σάββας, Εκπαιδευτικός
Ταμίσογλου Χρύσα, Εκπαιδευτικός
Τζιώκα Πηνελόπη, Σχολικός Σύμβουλος
Τζωρτζάκης Ιωάννης, Σχολικός Σύμβουλος
Τόζιου Σουλτάνα, Εκπαιδευτικός
Τύμπα Ευαγγελία, Σχολική Σύμβουλος
Φράγκος Σταύρος
Χαλκιάς Γεώργιος, Εκπαιδευτικός
Χαμζαδάκη Γεωργία, Σχολικός Σύμβουλος
Χαρίσης Αθανάσιος, Υπεύθυνος Συμβουλευτικού
Σταθμού Νέων Πιερίας
Χρυσάφη Βαρβάρα, Σχολικός Σύμβουλος
Ψυχογιού Ευαγγελία, Σχολικός Σύμβουλος

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

ΠΡΟΕΔΡΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

Ανανιάδης Παναγιώτης, Περιφερειακός Διευθυντής Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

ΜΕΛΗ

Ακριτίδης Νικόλαος, Προϊστάμενος Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Συργιάννη Μαρία, Προϊσταμένη Επιστημονικής και Παιδαγωγικής Καθοδήγησης Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Κεντρικής Μακεδονίας

Γρόσδος Σταύρος, Σχολικός Σύμβουλος, 5^{ης} Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Πέλλας

Κόπτσης Αλέξανδρος, Σχολικός Σύμβουλος, 7^{ης} Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Θεσσαλονίκης

Μιμιλίδου Παρθένα, Σχολική Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 10, Κοινωνιολόγων

Μυλωνάς Δημήτριος, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 09, Οικονομολόγων

Ρουμπίδης Χρήστος, Σχολικός Σύμβουλος, κλάδου ΠΕ 10, Κοινωνιολόγων

Τσιβάς Αρμόδιος, Σχολικός Σύμβουλος, 3^{ης} Εκπαιδευτικής Περιφέρειας Π.Ε. Σερρών

Ηλιάδης Κωνσταντίνος, εκπαιδευτικός κλάδου ΠΕ 20

Πρασά Χρύσα, εκπαιδευτικός κλάδου ΠΕ60

Σερμέτης Τριαντάφυλλος, εκπαιδευτικός κλάδου ΠΕ01

Στάικου Κρυσταλλία, εκπαιδευτικός κλάδου ΠΕ05

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ		σ.ν
ΕΙΣΗΓΗΣΕΙΣ		σ.1
Αϊβαλή Παρασκευή	<i>Η κινητοποίηση (motivation) στην τάξη των Γαλλικών ως ξένης γλώσσας μέσα από ένα εικονογραφημένο άλμπουμ για παιδιά (album de jeunesse)</i>	σ.3
Αναγνώστου Ελεονώρα	<i>Από την Ακριβούλα ... ως την Κατρίν: μια διδακτική πρόταση δημιουργικής γραφής</i>	σ.8
Αναργυρίδου Δέσποινα Βλαϊκούδη Σταματία Κορδολαίμη Ελένη	<i>Keep Calm ... I am a refugee!</i>	σ.17
Αναστασίου Αδάμος Ανδρούτσου Δέσποινα Βαλκάνος Ευθύμιος	<i>Ο Σχολικός Εκφοβισμός και η Στρατηγική Αντιμετώπισής του από την πλευρά των Διευθυντών και των Εκπαιδευτικών σχολείων Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης</i>	σ.31
Απτεσλής Νίκος	<i>Η διαχείριση του σχολικού εκφοβισμού των μαθητών με σύνδρομο Asperger και της συμπεριφοράς τους στη τυπική εκπαίδευση</i>	σ.44
Βακαλούδη Αναστασία Βορβή Ιωάννα	<i>Δημιουργικές Εργασίες στο Γενικό Λύκειο: Διερεύνηση των παραμέτρων οργανωτικής και διδακτικής-παιδαγωγικής διαδικασίας</i>	σ.50
Βακαλούδη Αναστασία Τσότσος Γεώργιος	<i>Η κατανόηση και η αξιοποίηση της πολυπολιτισμικότητας στη σχολική τάξη μέσα από καινοτόμες δράσεις για την τοπική ιστορία και τον πολιτισμό</i>	σ.59
Βασιλειάδης Παναγιώτης	<i>Οι αντιλήψεις των εκπαιδευτικών για τις προβληματικές συμπεριφορές των μαθητών στο Γυμνάσιο, τα αίτια που τις δημιουργούν και τους τρόπους αντιμετώπισής τους</i>	σ.68
Βέλκου Κυριακή Ράπτη Σοφία	<i>Τα παιδιά ως «ειδήμονες»: διαμορφώνοντας τον χώρο του ελεύθερου-αυθόρμητου παιχνιδιού μέσα στην τάξη με τα παιδιά</i>	σ.79
Βλαχοδήμου Ευπραξία Καραϊσαρλή Μαρία Αντωνίου Θεόδωρος	<i>Η συμβουλευτική ως μέσο πρόληψης της σχολικής διαρροής στην επαγγελματική εκπαίδευση</i>	σ.87
Γαλάνης Νικόλαος Αναστασιάδου Όλγα	<i>Η ανάπτυξη του οπτικοακουστικού γραμματισμού στην εκπαιδευτική διαδικασία μέσω του κινηματογράφου: μία διδακτική εφαρμογή</i>	σ.96
Γιανναράς Ματθαίος	<i>Η διαπολιτισμική εκπαίδευση στην εποχή της ισλαμοφοβίας</i>	σ.105
Γιδαράκου Μαρία Κωφού Ιφιγένεια	<i>Διερεύνηση των γλωσσικών αναγκών και δεξιοτήτων των μαθητών-προσφύγων στην αγγλική γλώσσα</i>	σ.112
Γκίνογλου Μαρία Πανταζίδου Χριστίνα Κιομουρτζίδου Δήμητρα Παπαδοπούλου Θωμαή	<i>Συνεκπαίδευση μέσα από την διαφορετικότητα</i>	σ.127
Γραίκος Νικόλαος	<i>Δράσεις αναμόρφωσης του σχολικού χώρου: βελτιώνοντας το σχολικό κλίμα και αναπτύσσοντας τις συνεργατικές δεξιότητες των παιδιών</i>	σ.135
Γρόσδος Σταύρος	<i>Προσεγγίζοντας με τα παιδιά κινηματογραφικές ταινίες. Βήματα προς την κοινωνική ενσυναίσθηση.</i>	σ.155
Δανιηλίδου Ευγενία Βορβή Ιωάννα	<i>Το θετικό σχολικό κλίμα ως υποστηρικτικό πλαίσιο της «εκπαίδευσης για όλους»</i>	σ.160
Δαραής Κωνσταντίνος	<i>Χαρακτηριστικά εκπαιδευτικών που επηρεάζουν το βαθμό εμπλοκής τους κατά της ομοφοβικής βίας στο ελλαδικό σχολείο</i>	σ.168
Δεσλής Δημήτριος Δεσλή Δέσποινα	<i>«Αν όλα τα παιδιά της Γης πιάναν γερά τα χέρια», θα μπορούσαν να αγκαλιάσουν τη Γη; Η επίλυση προβλήματος συναντά τη λογοτεχνία σε μια τάξη Ε΄ Δημοτικού</i>	σ.179
Δημουλάς Κωνσταντίνος	<i>Αυτοδιαχείριση σχολικής τάξης</i>	σ.189

Δημουλάς Ευριπίδης Εξάρχου Βασιλική		
Δρούγκα Κλεονίκη	Παιδαγωγική της τάξης: Ο Τοίχος	σ.198
Ζέζου Αναστασία	Το graphic novel ως λογοτεχνικό μέσο μαρτυρίας της σύγχρονης προσφυγικής κρίσης (document graphic novel): το παράδειγμα του <i>Threads from the refugee crisis</i> .	σ.202
Ζέζου Αναστασία Βαϊτση Αθηνά	Ξεκινώντας με ένα... Ταξίδι: Εκπαιδευτικές δράσεις στο νηπιαγωγείο για το προσφυγικό ζήτημα	σ.213
Ζιώγα Χρυσούλα	«...και Γονείς πάνε Σχολείο...»	σ.225
Ιπέκη Βασιλική	Η εκπαιδευτική καινοτομία του αειφόρου σχολείου: ένα σχολείο ανοιχτό στην κοινωνία, ένα σχολείο για όλους.	σ.231
Καμινारीδη Βασιλική	Οι απόψεις των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης σχετικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού σε μαθητές με ε.ε.α.	σ.239
Καραμανώλη Ελένη	Σχολείο και Κοινωνία: Συγκοινωνούνται Δοχεία	σ.249
Καρολίδου Σωτηρία	Συμβουλευτικός Σταθμός Νέων της ΔΙ.Δ.Ε. Κιλκίς - Εσπερινό	σ.256
Κατσάρας Γεώργιος Αλεξανδρίδου Άννα	Γυμνάσιο Κιλκίς: Κοινό όραμα για κοινωνική δικαιοσύνη στην εκπαίδευση των ενηλίκων μαθητών/τριών	
Καρούδας Απόστολος	Σχολεία ανοιχτά στην κοινωνία και τον κόσμο [Ως προϋπόθεση για ανοιχτές και δημοκρατικές κοινωνίες]	σ.267
Καστρινάκη Αγγελική Παυλίδου Εύα Λενακάκης Αντώνης	ΣΑΡΕΒ θα πει φιλία: Ένα πολύτεχνο πρόγραμμα συνάντησης πολιτισμών	σ.272
Κατσιόλα Στεργιανή Κουκουρίκος Παναγιώτης Σπύρου Σοφία	Specialistes στην κουζίνα: Μία διαδικτυακή εκπομπή μαγειρικής από μαθητές Ειδικού Σχολείου	σ.286
Καφετζή Γιούλη Σαμαρίνη Ξένια	Το λογοτεχνικό κείμενο σαν όχημα ανάγνωσης του κόσμου των «άλλων» How "foreign" is the foreign?	σ.294
Κελεσιδής Ευάγγελος Μανάφη Ιωάννα	Επικοινωνία σχολείου – οικογένειας. Η εφαρμογή Seesaw ως παράγοντας γονεϊκής εμπλοκής	σ.303
Κιοσσέ Ελένη	Πρόσφυγας - μετανάστης: Αποδομούμε τα στερεότυπα	σ.312
Κουρκουβέλη Ευγενία Παλαιολόγου Νεκταρία Ντίνας Κωνσταντίνος	Παρουσίαση προγραμμάτων για το μάθημα της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο σε πρόσφυγες και μετανάστες μαθητές	σ.317
Κουταντώνης Σταύρος Στυλποπούλου Δέσποινα	Διαφορετικότητα και ανθρώπινα δικαιώματα. Ασκήσεις δημιουργικής γραφής με εικόνες και παιχνίδια από το διαδίκτυο	σ.329
Κουτσουρίδης Ιωάννης	Όταν ο δάσκαλος γίνεται θύμα εκφοβισμού. Μελέτη περίπτωσης	σ.334
Κώστα Φωτεινή Δεσλή Δέσποινα	Εκτίμηση μέτρησης βάρους: Επιδόσεις και στρατηγικές των παιδιών.	σ.342
Λούδα Θεοδότα	«Ανακαλύπτω τον εαυτό μου» Βήματα πλάνου Σταδιοδρομίας για επιτυχημένη επαγγελματική επιλογή μέσα από βιωματικές ασκήσεις	σ.359
Περάκη Μακρή Μαρία	Σχολικός Εκφοβισμός: Πρόληψη και πρώιμη παρέμβαση στο Νηπιαγωγείο. Ενδεικτικές δράσεις.	σ.369
Μαλτή Ευδοκία-Ευθαλία Μηρτσέκη Βασιλική	Η σύνθεση Ελληνισμού και Χριστιανισμού στην τέχνη Διδακτική πρόταση αντιμετώπισης του ενδοσχολικού εκφοβισμού: Μπορούμε και αλλιώς	σ.377 σ.387
Μητακίδου Σούλα Μιχάλογλου Θέκλα Ξεφτέρη Ελένη	Η δημιουργία Εκπαιδευτικού Υλικού για παιδιά πρόσφυγες και η αξιολόγησή του από τους/ τις εκπαιδευτικούς	σ.396
Μουρτζίνου Ελένη	Ένα σχολείο ανοιχτή αγκαλιά για όλα τα παιδιά	σ.416
Μπαζούκης Θανάσης	Ο εκπαιδευτικός ως σύμβουλος: η συνάφεια των συμβουλευτικών θεωριών με το έργο του εκπαιδευτικού	σ.426
Μπανάτα Άννα -Μαρία	Το άνοιγμα στην καινοτομία της πολυγλωσσίας και του πολυπολιτισμού «Eveil aux langues» στο σχολείο. Όταν ο Eu- langios επισκέφτηκε το 17ο Νηπιαγωγείο Σταυρούπολης...	σ.432

Μπρίζα Ελένη	Αντιλήψεις διδασκόντων εκπαιδευτικών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης για το συμβουλευτικό τους ρόλο προς τους/τις μαθητές/μαθήτριες	σ.441
Νεράντζης Νικόλαος Αφουξενίδου Αθηνά Καζαντζίδης Νικόλαος	Υποστηρίζοντας Μαθητές με Προβλήματα Όρασης	σ.447
Ξανθίδου Πηνελόπη	Τα θεματικά δίκτυα στο πλαίσιο του ανοιχτού σχολείου	σ.453
Ξυλά Ελένη	Οι ειδήσεις των οκτώ: οπτικός γραμματισμός	σ.460
Παλάζη Χρυσάνθη Εφόπουλος Βασίλειος	Διερεύνηση στάσεων και συμπεριφορών των εφήβων στη χρήση του Διαδικτύου	σ.473
Παλαιολόγου Νεκταρία Ντίνας Κωνσταντίνος Μπαϊκούση Σταυρούλα-Ελένη	Εφαρμογή και Αξιολόγηση Γλωσσικού Υποστηρικτικού Υλικού του Προγράμματος ΞΕΝΙΟΣ ΖΕΥΣ: Μελέτη περίπτωσης σε πρόσφυγες μαθητές από το camp των Διαβατών.	σ.480
Παναγιωτίδου Αλέκα Κοκουβίνου Ευδοκία	Μελέτη της πολιτισμικά υπεύθυνης διδασκαλίας σε εκπαιδευτικούς Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και σχεδιασμός επιμορφωτικού προγράμματος	σ.489
Παπαδάκη Αντωνία Δανιηλίδου Ευγενία	Διαμεσολάβηση ομηλικών στα σχολεία Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Πέλλας. Προβληματισμοί και προτάσεις από την πρώτη εφαρμογή του θεσμού	σ.503
Παπαδοπούλου Μαρία	Εκπαίδευση προσφύγων -παιδιών και γονιών- σε θέματα ασφαλούς διαδικτύου: Μια καλή πρακτική πρόληψης, προστασίας και διαμόρφωσης υγιών συμπεριφορών	σ.510
Παπαθανασίου Ευαγγελία Γακούδη Ανδρονίκη	Ο Κακός Λύκος και το Συνέδριο των Κακών	σ.517
Παπακώστα Κωνσταντίνα	Ενδυναμωτική Εκπαίδευση: Ένα Μοντέλο Προσέγγισης της Πολιτισμικής Ποικιλότητας	σ.526
Παυλίδου Σοφία Τσικαλοπούλου Μαρία	Εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας σε διαπολιτισμικό περιβάλλον: Εγώ και οι άλλοι	σ.535
Πέννα Αλεξία	Ένταξη και συμπερίληψη των παιδιών των προσφύγων: επικοινωνία, συνεργασία και διεπιστημονικότητα	σ.545
Πρασά Χρυσή	Εθνικές στρατηγικές για την πρόληψη της Σχολικής Βίας και του Εκφοβισμού	σ.554
Σαμσάρη Ελένη Σαμσάρης Πέτρος	Στάσεις των εκπαιδευτικών Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης ως προς την από κοινού εκπαίδευση των γηγενών μαθητών και των μαθητών προσφύγων	σ.566
Σιγανού Άννα	Πρόσφυγες μαθητές στη Δευτεροβάθμια Εκπαίδευση κατά το σχολικό έτος 2017-2018: Η περίπτωση των μαθητών που ζουν στο Κέντρο Φιλοξενίας της Ριτσώνας.	σ.575
Σιδηρόπουλος Δημήτριος	Αποτελεσματικές διοικητικές δράσεις διευθυντών με σκοπό την αποτελεσματική διαχείριση κρίσεων σε σχολικές μονάδες	σ.585
Σούνογλου Μαρίνα Σούνογλου Γεώργιος	Δικαιώματα του Παιδιού και Δημιουργική Γραφή. Προτάσεις και διδακτικές προσεγγίσεις στην εκπαίδευση.	σ.591
Στράντζου Κωνσταντία - Ελένη	«Ο ρόλος της τεχνολογίας στη ζωή ενός μαθητή» Παρουσίαση σχεδίου εργασίας	σ.599
Τεντολούρης Φίλιππος	Προς το ανοιχτό διαπολιτισμικό σχολείο: από τη «μονογλωσσία» των παιδιών Ρομά στην αναστοχαστική χρήση της ρομανί	σ.605
Τζαμπάζη Άννα Σέρογλου Φανή	Η κοινωνική διάσταση του επιστημονικού γραμματισμού στα σχολεία δεύτερης ευκαιρίας: μια διδακτική εφαρμογή για το φύλο και τις φυσικές επιστήμες ως παράδειγμα μετασχηματίζουσας μάθησης μέσα από την τέχνη	σ.613
Τοκμακίδου Ελπίδα	Τα μηνύματα μιας παιδικής τηλεοπτικής διαφήμισης και η πρόσληψή τους από παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας	σ.625
Τόλιου Αναστασία Τσαπακίδου Αγγελική Τσομπανάκη Ελένη	Ένα πολυθεματικό πρόγραμμα προσαρμοσμένο στη φιλοσοφία του κοινωνικού σχολείου	σ.634

Τσακίριδου Δόμνα Μαντζανάρης Κωνσταντίνος Μούτσιανος Νικόλαος	Συμβουλευτική σε θέματα χρήσης ψηφιακών μέσων: απόψεις για την ασφάλεια στο διαδίκτυο	σ.646
Τσικαλοπούλου Μαρία Παυλίδου Σοφία	Έρευνα σε φοιτητές διαφορετικών πολιτισμικών μειονοτήτων για τη διάθεση αυτών προς τη στατιστική	σ.651
Φελεκίδου Ρία (Βαρβάρα) Καλομενίδου Όλγα Στάμου Ελένη	Η εξωστρέφεια και η προβολή έργου σε δομημένα πλαίσια (δημοτικό ραδιόφωνο, φεστιβάλ πολυγλωσσίας) ως παράγοντας κινητοποίησης της μάθησης και ως μέσο ενίσχυσης της κοινωνικής ένταξης και αποδοχής των προσφυγόπαιδων	σ.659
Φραγκομανώλη Σταυρούλα Ντόκου Βασιλική Μπασούκου Αγγελική	Οι Ψαριανοί της Ερέτριας και τα επαγγέλματά τους σε αυτήν	σ.673
Φωλίνας Δημήτρης Μυλωνάς Δημήτρης Μαρία Χατζηπαναγιώτη	Εφαρμογή λογισμικού προσομοίωσης για την εκπαίδευση βασικών εννοιών της Εφοδιαστικής στον Τομέα Διοίκησης και Οικονομίας των Επαγγελματικών Λυκείων	σ.679
Χαρίσης Αθανάσιος Κοκκίνου Μαρία Υφαντίδου Γαλήνη	Επαγγελματική Εκπαίδευση/Κατάρτιση και Συνεκπαίδευση	σ.688
Χαρίσης Αθανάσιος Ζαχαράτου Παναγιώτα Τζήμας Γεώργιος	Η κοινωνική πρόκληση της απασχόλησης και η εκπαιδευτική πολιτική: ο θεσμός της Μαθητείας στην αρχική επαγγελματική εκπαίδευση των ΕΠΑ.Λ.	σ.698
Χατζηνικολάου Άγγελος	Σχολικές πολιτικές και στρατηγικές: «Σκέψου παγκόσμια και δράσε τοπικά». Γραμματισμοί σε ένα σχολείο - μια τάξη με παιδιά Ρομά στο Δενδροπόταμο μπροστά σε προβλήματα αποκλεισμού, που βιώνουν.	σ.706
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ		σ.717
Κύρου Αναστασία Σχοινά Κλεονίκη	Η σχολική διαμεσολάβηση ως εναλλακτικός τρόπος επίλυσης διαφορών στο σχολικό περιβάλλον	σ.719
Τομπούλογλου Ιωάννης	Ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων μέσω ψυχοπαιδαγωγικών δραστηριοτήτων στην τάξη	σ.722
Χρηστίδου Χριστίνα	Αποτελεσματική επίλυση των συγκρούσεων μέσα από το εκπαιδευτικό υλικό Ετερότητα / Otherness	σ.726
ΟΝΟΜΑΣΤΙΚΟΣ ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΕΙΣΗΓΗΤΩΝ ΚΑΙ ΕΙΣΗΓΗΤΡΙΩΝ		σ.731

Παρουσίαση προγραμμάτων για το μάθημα της γλώσσας στο δημοτικό σχολείο σε πρόσφυγες και μετανάστες μαθητές

Ευγενία Κουρκουβέλη

Εκπαιδευτικός Π.Ε. 70

kourkouveli@gmail.com

Νεκταρία Παλαιολόγου

Αναπληρώτρια καθηγήτρια ΠΤΝ-ΠΔΜ

nekpalaiologou@uowm.gr

Κωνσταντίνος Ντίνας

Καθηγητής ΠΤΝ-ΠΔΜ

kdinas@uowm.gr

Περίληψη

Μέσα από τη συγκεκριμένη εργασία, έγινε μια προσπάθεια βιβλιογραφικής ανασκόπησης με στόχο την παρουσίαση και την αποτύπωση της εξέλιξης προγραμμάτων και δράσεων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης αλλά και ξένης-που σχεδιάστηκαν και ξεκίνησαν να υλοποιούνται ήδη από τη δεκαετία του '90- αλλά και τρέχοντα προγράμματα που εφαρμόζονται σήμερα για το γλωσσικό μάθημα στο ελληνικό δημοτικό σχολείο, σε μετανάστες και πρόσφυγες μαθητές/τριες. Τα τελευταία ως κεντρικό άξονα έχουν τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης σε παιδιά προσφύγων (πολέμου κυρίως) που από το 2011 έχουν εισέλθει και διαμένουν στη χώρα μας, καθιστώντας αναγκαία την ένταξή τους στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα και την καθημερινή ζωή. Μέσα, όμως, από το πρίσμα της διαπολιτισμικής αγωγής και εκπαίδευσης, με σκοπό τη διαμόρφωση ενός εκπαιδευτικού περιβάλλοντος που να αναγνωρίζει τη διαπολιτισμική ετερότητα και να προάγει τη δημιουργική αλληλεπίδραση μεταξύ πολιτισμικά διαφορετικών μαθητών/τριών προς την κατεύθυνση της αποδοχής του «άλλου»- της γλώσσας και της πολιτιστικής τους ταυτότητας, χωρίς προκαταλήψεις, στερεοτυπικές αντιλήψεις και φοβίες. Στο πλαίσιο αυτό του προβληματισμού μελετήθηκαν οι στόχοι, τα μέσα, οι μέθοδοι και τα αποτελέσματα τέτοιων καλών εφαρμογών εντός και εκτός σχολείου και διαπιστώθηκε πως στην πλειοψηφία τους διαπνέονται από κοινές καλές δράσεις στο βαθμό που εφαρμόζονται από την ελληνική πολιτεία.

Λέξεις κλειδιά: Διαπολιτισμικά προγράμματα, γλωσσικό μάθημα, πρόσφυγες, μετανάστες μαθητές, πρώτη και δεύτερη ξένη γλώσσα.

1. Εισαγωγή

Τα νέα κοινωνικά δεδομένα και η σημερινή πραγματικότητα καθιστά όλους εμάς που ασχολούμαστε με την εκπαίδευση να ερχόμαστε αντιμέτωποι πολύ συχνά με τάξεις που το μαθητικό δυναμικό τους απαρτίζεται από μαθητές και μαθήτριες διαφορετικού γλωσσικού και πολιτισμικού υπόβαθρου. Πιο συγκεκριμένα, η Ελλάδα, λόγω της γεωγραφικής της θέσης, έχει υποδεχθεί, εδώ και πολλές δεκαετίες, σημαντικό αριθμό «ξένων», οικονομικών μεταναστών αλλά και προσφύγων -πολιτικών ή/και πολέμου.

Δεν υιοθετούμε τους όρους «αλλοδαπός» και «παλιννοστούντας» έναντι των όρων «μετανάστης» και «πρόσφυγας», διότι οι συγκεκριμένοι όροι παραπέμπουν σε μια άλλη, με διαφορετικές εκπαιδευτικές ανάγκες, εποχή. Τότε που οι οικονομικοί μετανάστες από την Αλβανία, αλλά και οι Έλληνες ομογενείς από τις χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης εγκαταστάθηκαν στην Ελλάδα με σκοπό την μόνιμη παραμονή τους στη χώρα και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης αρχικά και εν δυνάμει πρώτης.

Στη συγκεκριμένη εργασία αναφερόμαστε στην τρέχουσα κατάσταση των τελευταίων ετών. Από τη μία πλευρά, στα παιδιά με μεταναστευτικό προφίλ που προέρχονται από οικογένειες μεταναστών, που ακόμη και αν έχουν γεννηθεί στη χώρα καταγωγής τους, ζουν από πολύ μικρή ηλικία στην Ελλάδα, λαμβάνουν την ελληνική εκπαίδευση, μαθαίνουν την ελληνική γλώσσα, τις περισσότερες φορές, ως πρώτη γλώσσα, και εντάσσονται στην ελληνική κοινωνία. Και από την άλλη πλευρά, στα παιδιά των προσφύγων – αραβικών χωρών κυρίως – που «αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν τις χώρες τους κάτω από πρωτοφανείς συνθήκες εμπόλεμης βίας και εξαθλίωσης των χωρών τους.» (Γαβριηλίδου κ.ά, 2016: 3-4).

Στη χώρα μας, κατά τα έτη 2015 και 2016 αφίχθησαν περίπου 1.071.671 πρόσφυγες, αριθμός τεράστιος, αφού αν αναλογιστούμε, αποτελεί περίπου το 10% του πληθυσμού της χώρας μας σύμφωνα με την τελευταία απογραφή του 2011. Με το κλείσιμο των συνόρων και τη συμφωνία Ευρωπαϊκής Ένωσης-Τουρκίας τον Μάρτιο του 2016, περίπου 60.000 πρόσφυγες εγκλωβίστηκαν και διαμένουν στην Ελλάδα³, εκ των οποίων, το 56% είναι παιδιά που πρέπει να ενταχθούν στο ελληνικό σχολείο αλλά και στην καθημερινότητα, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης. Ωστόσο, λαμβάνουμε υπόψη ότι τα παιδιά αυτά ξεκινούν το δημοτικό σχολείο με ανύπαρκτη ή περιορισμένη γνώση της ελληνικής γλώσσας και ταυτοχρόνως, την έλλειψη εγγραμματοτισμού στη μητρική τους γλώσσα, αφού ορισμένοι για λόγους κοινωνικούς, πολιτικούς ή οικονομικούς είχαν διακεκομμένη, ελλιπή ή ακόμη και ανύπαρκτη φοίτηση σε σχολεία της χώρας τους. Κατά συνέπεια, οι ομάδες αυτές χρειάζονται ειδική μέριμνα και ιδιαίτερες εκπαιδευτικές παρεμβάσεις, ώστε να καλύψουν τις γλωσσικές τους ανάγκες, την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας από τη μια και την εκμάθηση της σχολικής γλώσσας από την άλλη.

Στο πλαίσιο αυτό, πολλά Πανεπιστήμια, Ιδρύματα, φορείς, οργανώσεις, σχολεία, επιστήμονες και εκπαιδευτικοί της χώρας προσανατολίζονται προς τη διαπολιτισμική εκπαίδευση και μέσω του ερευνητικού τους έργου και των δράσεών τους προσπαθούν να συμβάλουν εφαρμόζοντας διάφορα εκπαιδευτικά προγράμματα στο νέο ελληνικό πολυπολιτισμικό σχολείο, δίνοντας απαντήσεις σε ζητήματα κοινωνικών ανισοτήτων και σχολικής αποτυχίας που αντιμετωπίζει το ελληνικό σχολείο (Μπερερής, 2005: 5-12. Παλαιολόγου και Ευαγγέλου, 2012). Το σύνολο αυτών των εκπαιδευτικών προγραμμάτων και δράσεων προσπαθήσαμε να μελετήσουμε και να αποτυπώσουμε, παρατηρώντας την εξέλιξή τους μέσα από τις εκάστοτε εκπαιδευτικές ανάγκες με σκοπό τη γνωριμία και τη χρήση τους από τους εκπαιδευτικούς στις πολυπολιτισμικές σχολικές τάξεις. Στο σημείο αυτό θα θέλαμε να επισημάνουμε ότι προσπαθήσαμε να συλλέξουμε όσο περισσότερα προγράμματα ήταν διαθέσιμα κυρίως σε ηλεκτρονική μορφή στο διαδίκτυο, και ότι οποιαδήποτε παράλειψη ή μη αναφορά σε κάποιο/α πρόγραμμα/ματα ή δράση/εις οφείλεται κυρίως στο ότι δεν διατίθετο ηλεκτρονικά στο διαδίκτυο ή στο ότι κυκλοφόρησε μετά την εκπόνηση της παρούσας έρευνας.

2. Μεθοδολογία της ερευνητικής διαδικασίας

Για τη συλλογή και την εξέταση του υπό έρευνα υλικού, χρησιμοποιήσαμε την ποιοτική ανάλυση και συγκεκριμένα το μεθοδολογικό εργαλείο της θεματικής ανάλυσης (thematic analysis) με τη βοήθεια των θεματικών δικτύων (thematic networks) του Toulmin (1958) (στο Attride – Stirling, 2001, p.385-405). Έτσι, παρέχεται μια μεθοδική και συστηματική ανάλυση του υπό έρευνα υλικού, διευκολύνεται η οργάνωση της ανάλυσης κι επιτρέπεται μια βαθιά και πλούσια εξερεύνηση των επιφανειακών και βαθύτερων δομών του κειμένου (Gibbs, 2007; Braun & Clarke, 2006).

Στόχος, λοιπόν, της θεματικής ανάλυσης είναι να αποκαλύψει την κατανόηση ενός θέματος και την ανάδειξη της σημασίας μια ιδέας. Γι' αυτό το λόγο το υπό επεξεργασία υλικό κατηγοριοποιείται σε τρεις τάξεις θεμάτων: το βασικό θέμα (basic theme), το οργανωτικό (organizing theme) και το ολικό (global theme). Το ολικό θέμα είναι η βασική ιδέα του ερευνώμενου υλικού και είναι: η εκπαίδευση των παιδιών μεταναστών και προσφύγων στο δημοτικό σχολείο. Τα οργανωτικά θέματα οργανώνουν τα βασικά θέματα σε ομάδες παρόμοιων θεμάτων για την καλύτερη κατανόηση του περιεχομένου του κειμένου αλλά και των εννοιών και την σημασία ενός ευρύτερου θέματος. Αυτά που προέκυψαν μαζί με τα αντίστοιχα βασικά θέματα ήταν: το νομοθετικό-εκπαιδευτικό πλαίσιο (νόμοι, προεδρικά διατάγματα, εγκύκλιοι, υπουργικές αποφάσεις,

³ Για περισσότερα στοιχεία στην Γενική Γραμματεία Μέσων και Επικοινωνίας, Ιανουάριος 2017 http://mindigital.gr/images/GENIKOI/FLORENTIS/factsheets/jan_2017/gr_fact_sheet_refugee_print_19_01_2017-2.pdf προσπέλαση 1.08.2017

αναλυτικά προγράμματα, ισχύουσες δομές) και η εφαρμογή εκπαιδευτικών και διαπολιτισμικών προγραμμάτων (σκοπός, θεματολογία, φορείς υλοποίησης, δράσεις, διδακτικό υλικό) για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ξένης γλώσσας.

3.1. Παρουσίαση προγραμμάτων και δράσεων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης σε πρόσφυγες μαθητές/τριες

Τα προγράμματα αυτά (βλ. Πίνακα 1) έχουν ως σκοπό την καταπολέμηση της σχολικής διαρροής, τη διευκόλυνση της πρόσβασης όλων των παιδιών στην εκπαίδευση, χωρίς διακρίσεις και ξενοφοβικές αντιλήψεις, την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως ξένης αλλά και τη διδασκαλία στη μητρική τους γλώσσα, μέσα από νέα αναλυτικά προγράμματα σπουδών, δίγλωσσο υποστηρικτικό διδακτικό υλικό και πολιτιστικές δραστηριότητες. Τα προγράμματα αυτά απευθύνονται σε όλα τα παιδιά προσφύγων είτε φοιτούν σε 'κανονικά' δημοτικά σχολεία είτε σε Δομές Υποδοχής για την Εκπαίδευση των Προσφύγων ([Υ.Α. αρ. 131024/Δ1/2016 \(ΦΕΚ 2687/τ.Β'/29.8.2016\)](#)).

Τίτλος Προγράμματος	Έτη υλοποίησης & Φορέας υλοποίησης	Πεδίο υλοποίησης & ομάδα στόχος	Βασικές δράσεις και καλές πρακτικές που αναπτύχθηκαν
Εκπαίδευση Μουσουλμανοπαίδων	1997- σήμερα Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών- Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης	Μειονοτικά και πλειονοτικά σχολεία Θράκης Μουσουλμανόπαιδες, πρόσφυγες μαθητές/τριες	Διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας. Αποδοχή της μητρικής γλώσσας. Ενισχυτικά μαθήματα σε ώρες πέραν του κανονικού σχολικού προγράμματος (Σαββατοκύριακα) και στο ολοήμερο σχολείο. Ενίσχυση της ελληνομάθειας και διαχείριση της πολιτισμικής ετερότητας των μαθητών/τριών, με πολιτιστικές δραστηριότητες, δραστηριότητες Φυσικής Αγωγής κ.α. Δημιουργία έντυπου (βιβλία, λεξικά) και ηλεκτρονικού εκπαιδευτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης. Εκδηλώσεις ευαισθητοποίησης της τοπικής κοινωνίας Συμβουλευτική στήριξη γονέων και εκπαιδευτικών. Επιμόρφωση εκπαιδευτικών.
«Συμβίωση: Σχέδιο Δράσης για την προώθηση της ανεκτικότητας και την πρόληψη του ρατσισμού στο σχολείο»	2013-2014 Δράσεις Υπατης Αρμοστείας του ΟΗΕ για τους πρόσφυγες	Πλειονοτικά σχολεία Εκπαιδευτικούς, πρόσφυγες, μετανάστες και γηγενείς μαθητές/τριες	Εκπαιδευτικό υλικό σε ελληνικά και αγγλικά, ειδική έκδοση-βιβλίο με τίτλο "Μονόλογοι από το Αιγαίο: το ταξίδι και τα όνειρα ασυνόδευτων ανήλικων προσφύγων", από 28 μαρτυρίες εφήβων προσφύγων για βιωματική μάθηση και ανάπτυξη της ενσυναίσθησης Δημιουργία ειδικού εγχειριδίου με 39 βιωματικές δραστηριότητες σχετικά με τη διαπολιτισμικότητα.
Πρόγραμμα «Musefir» για τους πρόσφυγες της ομάδας 'Πολύδρομο'	2014 Ομάδα 'Πολύδρομο'-φοιτητές του ΑΠΘ	Πρόσφυγες παιδιά και ενήλικες	Δημιουργία μικρού οδηγού για την αραβική γλώσσα 'Musefir' για τις άμεσες επικοινωνιακές ανάγκες αλλά και την ουσιαστική επαφή των παιδιών με την ελληνική κοινωνία. Δημιουργία γέφυρας ανάμεσα στις δύο γλώσσες και τους πολιτισμούς.

<p>Σχέδιο για την εκπαίδευση προσφύγων</p>	<p>2016- 2018 Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής (ΥΠΠΕΘ)</p>	<p>ΔΥΕΠ, ΖΕΠ, ΤΥ, πλειονοτικά σχολεία πρόσφυγες μαθητές/τριες</p>	<p>Διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας αλλά και αγγλικής. Αποδοχή της μητρικής γλώσσας. Ψυχοκοινωνική στήριξη και προενταξιακή εκπαίδευση στις κανονικές τάξεις των σχολείων. Σταδιακή αποκατάσταση του αισθήματος της ασφάλειας και της σταθερότητας. Υλοποίηση εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για κοινωνική αποδοχή. Αξιοποίηση διδακτικών εγχειριδίων του προγράμματος Εκπαίδευσης Μουσουλμανοπαίδων. Γνωριμία με τις ιδιαίτερες πολιτισμικές παραδόσεις των χωρών καταγωγής των προσφύγων. Δημιουργία δικτύου σχολείων για επικοινωνία, συνεργασία, από κοινού διοργάνωση δράσεων. Ψυχοκοινωνική στήριξη γονέων και εκπαιδευτικών. Παραγωγή υποστηρικτικού εκπαιδευτικού υλικού για τις ΔΥΕΠ. Επιμόρφωση εκπαιδευτικών και γονέων.</p>
<p>Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Xenios Zeus Erasmus Plus KA2»</p>	<p>2016-2018 Περιφερειακή Διεύθυνση Δυτικής Μακεδονίας, Εθνική Μονάδα Συντονισμού Προγράμματος Erasmus+, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Αριστοτέλειο Παν/μιο και άλλοι φορείς</p>	<p>Παιδιά και γονείς πρόσφυγες, εκπαιδευτικοί και άλλοι εμπλεκόμενοι φορείς.</p>	<p>Ανταλλαγή πρακτικών και τρόπων χειρισμού δύσκολων καταστάσεων με άλλες χώρες. Σχεδιασμός, δημιουργία και διανομή εκπαιδευτικού υλικού-εργαλειοθήκης (δραστηριότητες και οδηγίες) και μια σειρά από εκπαιδευτικά προγράμματα, εμπλέκοντας ενήλικες πρόσφυγες μαζί με τα παιδιά τους. Υποστηρικτικό εκπαιδευτικό γλωσσικό υλικό «Οδηγός καλωσορίσματος» (Ντίνας, Παλαιολόγου, Χατζηπαναγιωτίδη, Ντίνα, 2017) για την εκμάθηση της ελληνικής ως ξένης και της ομαλότερης κοινωνικής ένταξης. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης, με χρήση υπολογιστών Ψυχολογική υποστήριξη παιδιών και γονέων. Ευαισθητοποίηση σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και ανθρωπίνων δικαιωμάτων. Οργάνωση και υλοποίηση ημερίδων και επιμορφωτικών προγραμμάτων για εκπαιδευτικούς και εμπλεκόμενους φορείς σε θέματα εκπαίδευσης προσφύγων (π.χ. επιμορφωτικό πρόγραμμα «Ξένιος Zeus» από το Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας). Δημιουργία σχεδίων μαθημάτων για νηπιαγωγούς και δασκάλους. Δημιουργία υποστηρικτικού υλικού για τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης γλώσσας, για εκπαιδευτές και</p>

			<p>διδάσκοντες της ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας να σχεδιάσουν και να διδάξουν γλωσσικά μαθήματα σε ενήλικες πρόσφυγες ή μετανάστες που επιθυμούν να κατακτήσουν τις βασικές επικοινωνιακές δεξιότητες στην ελληνική, απαραίτητες στην καθημερινή ζωή (Κοκκινίδου & Τριανταφυλλίδου, 2017, σ.3). Δημιουργία εγχειριδίου με τίτλο «Καλώς ήρθατε... στη Θεσσαλονίκη!» (Τακούδα, 2017) με την αλφαβήτα και δραστηριότητες επικοινωνιακού χαρακτήρα από την καθημερινή ζωή ενός ανθρώπου.</p>
Πρόγραμμα «Ανοιχτά σχολεία»	2016 Δήμος Αθηναίων- Παιδικά Χωριά SOS	132 ^ο Δημοτικό σχολείο Αθηνών (Γκράβα) πρόσφυγες, μετανάστες και γηγενείς μαθητές-γονείς	Λειτουργία δωρεάν απογευματινών εργαστηρίων φωτογραφίας, κίνησης και μαγειρικής για γνωριμία και ανταλλαγή πολιτισμικών στοιχείων.
Πρόγραμμα «Σχολεία χωρίς Σύνορα»	2016 Δίκτυο για τα δικαιώματα του παιδιού- Δήμος Αθηναίων- πρόγραμμα ΕΛΙΞ	51 ^ο Δημοτικό σχολείο Αθηνών παιδιά πρόσφυγες (6-14 ετών)	Πιλοτική εφαρμογή μεθόδων για την προετοιμασία ένταξης στο ελληνικό σχολείο. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης, και στοιχεία πολιτισμού σε ελληνικά, φαρσί, αραβικά και αγγλικά από ομάδα εκπαιδευτικών, εθελοντών και διερμηνέων.
Δράσεις του 132 ^{ου} Δημοτικού σχολείου Αθηνών	2016 Εκπαιδευτικό προσωπικό δημοτικού σχολείου-Δήμος Αθηνών	132 ^ο Δημοτικό σχολείο Αθηνών (Γκράβα) Πρόσφυγες, μετανάστες και γηγενείς μαθητές/τριες	Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης. Χρήση εκπαιδευτικών και μαθητών ως μεταφραστές μέσα στην τάξη. Απογευματινά μαθήματα ενισχυτικής διδασκαλίας. Χρήση εκπαιδευτικού υλικού παράλληλα με βιωματικές δραστηριότητες. Παροχή μαθημάτων μητρικής γλώσσας. Συχνή επικοινωνία με γονείς παιδιών, συμβουλευτική και υποστήριξη.
Πρόγραμμα P.R.E.S.S (Provision of Refugee Education and Support Scheme)	2016-2017 Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο ΕΑΠ	ΚΦ Θεσσαλονίκης, Αθήνας, Ιωαννίνων πρόσφυγες μαθητές/τριες, εκπαιδευτικοί	Δράσεις άτυπης εκπαίδευσης όπως: γλωσσική εκπαίδευση ενηλίκων προσφύγων, κινητή μονάδα τηλεεκπαίδευσης προσφύγων, προγράμματα-γέφυρα για γλωσσική και κοινωνική προσαρμογή- ένταξη παιδιών στο σχολείο, διαδικτυακά γλωσσικά μαθήματα (αγγλικά, γαλλικά, ιταλικά, γερμανικά, ισπανικά και ολλανδικά), κατάρτιση και πιστοποίηση προσφύγων (σε συνεργασία με το IKY), πρόγραμμα μικτής εξ αποστάσεως εκπαίδευσης για κατάρτιση εκπαιδευτών και διαμεσολαβητών, καθώς και πολυγλωσσική προσέγγιση (πρώτη, δεύτερη και άλλες γλώσσες).

Δράσεις του 67 ^{ου} Δημοτικού σχολείου Θεσσαλονίκης	2016-2017 Εκπαιδευτικό προσωπικό σχολείου Δήμος Θεσσαλονίκης	ΔΥΕΠ δημοτικού σχολείου Πρόσφυγες και γηγενείς μαθητές/τριες	Ενθάρρυνση κοινών δραστηριοτήτων μεταξύ παιδιών. Διοργάνωση γιορτής υποδοχής γονέων προσφύγων. Διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης. Επικοινωνία εκπαιδευτικών-γονέων.
Συνεργασία 144 ^{ου} δημοτικού σχολείου Αθηνών και πακιστανικής κοινότητας	2017 Σύλλογοι εκπαιδευτικών Δήμος Αθηνών κι άλλοι φορείς	Κυριακάτικο σχολείο Πακιστανικής κοινότητας Πρόσφυγες μαθητές/τριες	Διδασκαλία και εκμάθησης της μητρικής γλώσσας των παιδιών προσφύγων (ουρντού και αραβικά) καθώς και της αγγλικής γλώσσας. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης στους γονείς των παιδιών.
Δράση Ένταξη Προσφυγοπαίδων στο Εκπαιδευτικό Σύστημα (ηλικίας έως 15 ετών)	2017-2018 Εθνικού Πρόγραμμα του Ταμείου Ασύλου, Μετανάστευσης και Ένταξης (2014-2020)	ΔΥΕΠ πλειονοτικά σχολεία, πρόσφυγες μαθητές/τριες	Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης. Οργάνωση προγραμμάτων, εκπαιδευτικών παρεμβάσεων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων για ομαλότερη ενσωμάτωση και βελτίωση κοινωνικής συνοχής. Αναπαραγωγή εκπαιδευτικού υλικού.
Έργο του διαπολιτισμικού κέντρου προώθησης και ένταξης προσφύγων «Πυξίδα»	Τμήμα Κοινωνικής Υπηρεσίας του ΕΣΠ	Παιδιά και γονείς πρόσφυγες και μετανάστες	Σεβασμός στην πολιτισμική κληρονομιά. Παροχή γενικών κατευθύνσεων, γνώσεων και δεξιοτήτων. Διδασκαλία ελληνικής γλώσσας και αγγλικής σε παιδιά και γονείς, υποστηρικτική διδασκαλία, σύσταση και λειτουργία ομάδων θεάτρου, χορού και άλλων πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Εκπαιδευτικά προγράμματα για τη χρήση Η/Υ και προπαρασκευαστικά μαθήματα για παιδιά που θα παρακολουθήσουν ελληνικό σχολείο.

Πέραν των προγραμμάτων αυτών που εφαρμόζονται και υλοποιούνται σε σχολεία ανά την Ελλάδα, υπάρχουν καλές πρακτικές και παρεμβάσεις που πραγματοποιούνται από διάφορους φορείς αλλά και μεμονωμένα από επιστήμονες και εκπαιδευτικούς που ερευνούν θέματα σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση. Υπάρχουν σχολεία που λόγω του μεγάλου αριθμού αλλόγλωσσων μαθητών εφαρμόζουν στην πράξη τα επιστημονικά δεδομένα σε θέματα διγλωσσίας και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης πολλές φορές δίχως την επαρκή υποστήριξη από το Υπουργείο Παιδείας.

3.2. Παρουσίαση προγραμμάτων και δράσεων για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης σε μετανάστες μαθητές/τριες

Τα προγράμματα αυτά (βλ. Πίνακα 2) ξεκίνησαν να υλοποιούνται από το 1997, με τη χρηματοδότηση της Ε.Ε, και τα περισσότερα σχεδιάστηκαν από το ΥΠΠΕΘ και το Ινστιτούτο Εκπαιδευτικής Πολιτικής σε συνεργασία με τα ελληνικά πανεπιστήμια (Καποδιστριακό, Αριστοτέλειο, Κρήτης, Θεσσαλίας, Πατρών).

Πίνακας 2. Προγράμματα και δράσεις για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης

Τίτλος Προγράμματος	Έτη υλοποίησης & Φορέας υλοποίησης	Πεδίο υλοποίησης & ομάδα στόχος	Βασικές δράσεις και καλές πρακτικές που αναπτύχθηκαν
Εκπαίδευση Παλινοστούτων και Αλλοδαπών μαθητών/τριών	1997- 2009 ΚΕΔΑ του τμήματος Φ.Π.Ψ του Καποδιστριακού	ΤΥ και μικτές τάξεις σε πλειονοτικά σχολεία σε μαθητές/τριες με	Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης/ξένης (αρχάριοι & προχωρημένοι).

<p>‘Διάπολις’</p>	<p>Πανεπιστημίου Αθηνών 2010- σήμερα τμήμα ΦΠ του ΑΠΘ</p>	<p>μεταναστευτικό προφίλ</p>	<p>Υποστήριξη λειτουργίας των Τ.Υ σε συνεργασία με τις κανονικές σχολικές τάξεις. Βελτίωση του ήδη υπάρχοντος υποστηρικτικού γλωσσικού υλικού για τη διδασκαλία της γλώσσας ως δεύτερης σε μη φυσικούς ομιλητές. Οργάνωση μαθημάτων μητρικής γλώσσας και χρήση αυτής για την εκμάθηση της ελληνικής μέσω παραγωγής δίγλωσσων εκπαιδευτικών περιβαλλόντων (π.χ. «Τα 7 κλειδιά του δράκου» και άλλων δίγλωσσων βιβλίων (σε αλβανικά και ρωσικά). Ψυχοκοινωνική υποστήριξη μαθητών, γονέων και εκπαιδευτικών. Προετοιμασία δίγλωσσων εκπαιδευτικών-βοηθών. Ενίσχυση της γλωσσομάθειας των μεταναστών γονέων μέσω μαθημάτων και κοινών δραστηριοτήτων με γηγενείς γονείς. Λειτουργία θερινών τμημάτων για την ομαλή μετάβαση από τη μια σχολική βαθμίδα στην άλλη.</p>
<p>Πρόγραμμα του Κέντρου Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης</p>	<p>1997- σήμερα Πανεπιστήμιο Πατρών</p>	<p>Τμήματα διδασκαλίας σε μετανάστες και πρόσφυγες</p>	<p>Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης και ξένης. Επιμόρφωση εκπαιδευτικών Α/θμιας και Β/θμιας εκπαίδευσης σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης. Παραγωγή ηλεκτρονικού λογισμικού ελληνικής γλώσσας και πολιτισμού, λεξικών και διδακτικού υλικού.</p>
<p>Δράσεις του 132^{ου} Δημοτικού σχολείου Αθηνών</p>	<p>2002-σήμερα Εκπαιδευτικό προσωπικό δημοτικού σχολείου</p>	<p>132^ο Δημοτικό σχολείο Αθηνών (Γκράβα) Μετανάστες και γηγενείς μαθητές/τριες, γονείς και εκπαιδευτικούς.</p>	<p>Δράσεις για την άρση του κοινωνικού αποκλεισμού και την πολυπολιτισμική εκπαίδευση. Εφαρμογή καινοτόμων και πρωτοποριακών διαπολιτισμικών προσεγγίσεων. Αξιοποίηση και διδασκαλία της μητρικής γλώσσας στο σχολικό πρόγραμμα (π.χ. δημιουργία κινηματογραφικών ταινιών, κατασκευή πολύγλωσσων παραμυθιών και παιδαγωγικών παιχνιδιών, κατασκευή επιδαπέδιων παιχνιδιών για το διάλειμμα, πολύγλωσση δανειστική βιβλιοθήκη παιδικής λογοτεχνίας, εκδηλώσεις και γιορτές). Δημιουργία δίγλωσσων παραμυθιών και ταινία κινουμένων σχεδίων. Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης/ξένης. Δημιουργία απογευματινών Σχολών Γονέων για την εκμάθηση της μητρικής γλώσσας και υποστηρικτικό ρόλο.</p>

<p>Πρόγραμμα «Διαδρομές στη διδασκαλία της νέας ελληνικής γλώσσας» Διδασκαλία της Αλβανικής Γλώσσας σε παιδιά μεταναστών σε όλη την Ελλάδα</p>			<p>Ενδοσχολικές επιμορφωτικές συναντήσεις εργαστηριακής μορφής για εκπαιδευτικούς. Χρήση δύο εκπαιδευτικών μέσα στην τάξη.</p>
	<p>Πύλη για την ελληνική γλώσσα</p>	<p>Τμήματα διδασκαλίας σε εκπαιδευτικούς, ερευνητές και μαθητές.</p>	<p>Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης/ξένης σε διδάσκοντες πολυπολιτισμικών τάξεων ανεξαρτήτου πλαισίου διδασκαλίας.</p>
<p>Πειραματική εφαρμογή του καινοτόμου υλικού της πρακτικής «Αφύπνιση στις γλώσσες και τους πολιτισμούς»</p>	<p>2004- σήμερα Σύλλογος Αλβανών μεταναστών «Μητέρα Τερέζα»</p>	<p>Παιδαγωγική σχολή ΑΠΘ, παιδιά μεταναστών</p>	<p>Προσπάθεια για την ένταξη της Αλβανικής γλώσσας στο ισχύον πρόγραμμα των Ελληνικών σχολείων. Λειτουργία τμημάτων διδασκαλίας σε παιδιά διαφόρων επιπέδων γνώσης της αλβανικής με εθελοντές πτυχιούχους εκπαιδευτικούς από διάφορα Αλβανικά Πανεπιστήμια, χωρίς εξειδίκευση σε θέματα διδασκαλίας σε δίγλωσσα παιδιά ή σε ζητήματα που αφορούν την εκμάθηση της αλβανικής ως δεύτερη γλώσσα.</p>
	<p>2009- 2011 Εκπαιδευτικοί σχολείων Δυτικής Θεσσαλονίκης</p>	<p>3 νηπιαγωγεία και 2 δημοτικά σε πλειονοτικές τάξεις</p>	<p>Ανάπτυξη πολυγλωσσικών και πολυπολιτισμικών δεξιοτήτων από τα παιδιά. Αξιοποίηση γλωσσικού και πολιτισμικού υπόβαθρου των δίγλωσσων παιδιών. Ενδυνάμωση γλωσσικής και πολιτισμικής ταυτότητας όλων των παιδιών. Δημιουργία σχέσεων συνεργασίας και αποδοχής του διαφορετικού.</p>
<p>Προγράμματα 'Διάλογος', 'Ελληνο-Αραβικό Πρότζεκτ' και ΜΑΘ.Ε.ΜΕ</p>	<p>2011- 2015 Διαπανεπιστημιακή Ομάδα 'Πολύδρομο' και ΤΕΠΑΕ του ΑΠΘ.</p>	<p>Μαθητές/τριες Ε' δημοτικού του 88^{ου} Δημ. Σχ. Θεσσαλονίκης, ΠΟΛΥ.ΣΤ.ΕΚ.Ι.</p>	<p>Ανάπτυξη παιδικής δίγλωσσας. Ενημέρωση εκπαιδευτικών και γονέων. Ενίσχυση παιδιών μεταναστευτικής καταγωγής με μαθήματα σε εθελοντική βάση. Παραγωγή πολύγλωσσου ενημερωτικού και εκπαιδευτικού υλικού για γονείς (αγγλικά, αλβανικά, ρωσικά και αραβικά). Δημιουργία ελληνο-αραβικού υλικού από παιδιά δημοτικού. Λειτουργία γλωσσικών εργαστηρίων στην αλβανική, ρωσική, τουρκική και στη αραβική γλώσσα. Παράδοση μαθημάτων ελληνικών ως δεύτερη γλώσσα.</p>
	<p>2014-2015 Δημοτικό Σχολείο Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Αλσοούπολης, Νέα Ιωνία Αττικής</p>	<p>Μαθητές/τριες Β' δημοτικού πολυπολιτισμικών τάξεων</p>	<p>Αξιοποίηση πολιτισμικού κεφαλαίου μαθητών/τριών για τη δημιουργία βιβλίων «Ζώα από τις χώρες μας» και «Το πρώτο μας πολύγλωσσο λεξικό». Ανάπτυξη σχέσης εμπιστοσύνης και ασφάλειας μεταξύ συμμαθητών.</p>
<p>Διαπολιτισμικές δράσεις φιλιαναγνωσίας</p>	<p>2016 Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας</p>	<p>Διδακτικά σενάρια σε παιδιά Β' δημοτικού</p>	<p>Καλλιέργεια διαπολιτισμικών δεξιοτήτων αξιοποιώντας τις κειμενικές και γλωσσικές μήτρες των</p>

της δεδομένων 'Πρωτέας'	βάσης	πολυπολιτισμικών τάξεων	παιδιών με στόχο την αποδοχή της διαφορετικότητας. Αξιοποίηση wordless books (εικονοβιβλίων) σε πολυπολιτισμικές τάξεις, ανεξαρτήτου μητρικής γλώσσας και επιπέδου ανάπτυξης δεξιοτήτων σχολικού γραμματισμού.
-------------------------------	-------	----------------------------	---

Αρχικός σκοπός αυτών των προγραμμάτων ήταν να διδάξουν την ελληνική γλώσσα ως δεύτερη σε μετανάστες μαθητές και μαθήτριες που εγκαταστάθηκαν στη χώρα μας. Τα τελευταία χρόνια εμπλουτίζονται με νέες δράσεις και σκοπός τους είναι να δημιουργήσουν σε όλους τους μαθητές/τριες ίσες ευκαιρίες στην εκπαίδευση και την κοινωνία, να ενισχύσουν τις σχολικές μονάδες με καλές πρακτικές και εκπαιδευτικό υλικό για την ανάπτυξη της γλωσσικής ικανότητας και της επικοινωνιακής δεξιότητας των παιδιών αυτών, όχι μόνο μέσω των Τ.Υ και των Φ.Τ αλλά μέσω των κανονικών τάξεων, το μάθημα της γλώσσας και των υπόλοιπων μαθημάτων.

4. Συμπεράσματα- Προτάσεις

Μελετώντας τα παραπάνω προγράμματα και δράσεις καταλήγουμε πως στο σύνολό τους διέπονται από αρχές της διαπολιτισμικής αγωγής, προωθώντας αρχές, όπως η ισότητα, η εξάλειψη διακρίσεων, ρατσιστικών και εθνικιστικών τρόπων σκέψης, η ανοχή, η κοινωνική δικαιοσύνη και ο αμοιβαίος σεβασμός ανάμεσα στους λαούς και τους πολιτισμούς. Επιπλέον διαχωρίζουν τη διδασκαλία της ελληνικής ως ξένης και ως δεύτερης σε διαφορετικές ομάδες παιδιών.

Διαπιστώνουμε, επίσης, πως τα νεότερα προγράμματα που υλοποιούνται αφορούν περισσότερο τους πρόσφυγες μαθητές/τριες και γονείς, με πρωταρχικό σκοπό τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας και της μητρικής τους ει δυνατόν, για την καλύτερη επικοινωνία, τη σχολική και κοινωνική τους ένταξη και τον περιορισμό της σχολικής διαρροής. Λόγω, λοιπόν, των νέων κοινωνικό-εκπαιδευτικών δεδομένων, απαιτείται η παραγωγή νέου διδακτικού υλικού με βοηθήματα στη μητρική γλώσσα των προσφύγων και μεταναστών μαθητών/τριών, αλλά και διδακτικά πακέτα, τα οποία μπορούν να διανεμηθούν σε όλα τα σχολεία και εισαγάγουν τους μαθητές/τριες στις βασικές αρχές της Διαπολιτισμικής Αγωγής. Επιπρόσθετα, στο πλαίσιο αυτό υποστηρικτικό ρόλο έχουν η διοργάνωση συναντήσεων και εκδηλώσεων με συμμετοχή των μαθητών, των οικογενειών και της κοινότητας, οι οποίες περιλαμβάνουν ανοιχτές συζητήσεις, γνωριμία με τοπικές κουζίνες, μουσικές βραδιές, αλλά και επισκέψεις σε μουσεία, πανεπιστήμια, επαγγελματικούς χώρους και πολιτικούς θεσμούς. Καθώς και η διοργάνωση σεμιναρίων επιμόρφωσης και ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών αλλά και μαθητικών συμποσίων κατά του ρατσισμού και της ξενοφοβίας.

Ωστόσο, δημιουργούνται σημαντικά ερωτήματα σχετικά με το κατά πόσο είναι γνωστά όλα αυτά τα προγράμματα στον εκπαιδευτικό χώρο, και αν είναι γνωστά σε ποιο βαθμό μπορούν να εφαρμοστούν στις σημερινές πολυπολιτισμικές τάξεις και ανταποκρίνονται στις πολλαπλές εκπαιδευτικές ανάγκες των διαφορετικών ομάδων του μαθητικού πληθυσμού. Επιπλέον, ακόμη εντοπίζονται προβλήματα στην έλλειψη εξειδίκευσης, γνώσης και εμπειρίας των δασκάλων, αφού οι ίδιοι, συνήθως, θεωρούν τους εαυτούς τους ελάχιστα αποτελεσματικούς να ανταποκριθούν στα διδακτικά τους καθήκοντα και καθόλου ενημερωμένους σε θέματα διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και διδασκαλίας της ελληνικής ως ξένης/δεύτερης γλώσσας (Mitakidou & Tsiakalos, 2004: 127-139) κάτι το οποίο ως κατάσταση παραμένει μέχρι σήμερα με την άφιξη των προσφύγων μαθητών οι οποίοι είναι μια διαφορετική πληθυσμιακή ομάδα συγκριτικά με τους μετανάστες, παλινοστούντες και αλλοδαπούς μαθητές (Παλαιολόγου & Ευαγγέλου, 2012).

Πιο συγκεκριμένα, αναφορικά, με την ένταξη των παιδιών προσφύγων στην ελληνική εκπαίδευση και κοινωνία και τα προγράμματα που εφαρμόζονται για τη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης, συμπεραίνουμε, πως δίνεται βαρύτητα στη διδασκαλία της μητρικής γλώσσας και του πολιτισμού τους, ειδικά σε παιδιά που δεν έχουν πάει καν σχολείο στη χώρα τους. Γι' αυτό και οι μέθοδοι διδασκαλίας αλλά και το υλικό που χρησιμοποιείται πρέπει να στοχεύει αρχικά στη συνύπαρξή τους με τα άλλα παιδιά και την αποδοχή τους από αυτά, πράγματα που θα καθορίσουν τη στάση του παιδιού προς την εκπαίδευση και την κοινωνία. Επιπλέον, η είσοδος των παιδιών προσφύγων στην πρωινή ζώνη των σχολείων έχει δημιουργήσει αρκετές αντιπαραθέσεις μεταξύ των εμπλεκόμενων, πράγμα που καθιστά σαφές το λόγο που τα περισσότερα

προγράμματα για την εκπαίδευση των παιδιών αυτών αλλά και των γηγενών συμμαθητών/τριών τους στοχεύουν πρωτίστως στην αποδοχή του διαφορετικού, τον αλληλοσεβασμό και την πολιτισμική ανταλλαγή και επικοινωνία και δευτερευόντως στη διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας.

Από την άλλη πλευρά, η δυσκολία επικοινωνίας ανάμεσα σε δασκάλους και μαθητές/τριες είναι ένα σημαντικό πρόβλημα που επηρεάζει όχι μόνο τη μαθησιακή διαδικασία αλλά και συνολικότερα τα ζητήματα της συμπεριφοράς. Κι εδώ η απουσία συστηματικής επιμόρφωσης ή ταχείας επιμόρφωσης/ υποστήριξης των εκπαιδευτικών για διδασκαλία σε τάξεις με πρόσφυγες μαθητές, δεν βοηθά να ξεπεραστούν τέτοιου είδους προβλήματα. Γι' αυτό λοιπόν, προτείνεται μια διαπολιτισμική προσέγγιση στη συνολική εκπαιδευτική διαδικασία κι από όλους τους εμπλεκόμενους (παιδιά προσφύγων και με μεταναστευτικό προφίλ, εκπαιδευτικούς, γονείς των παιδιών μεταναστών και προσφύγων, γηγενείς μαθητές/τριες, πολιτεία), με σκοπό τον επαναπροσδιορισμό των ισχυόντων αναλυτικών προγραμμάτων και προγραμμάτων σπουδών για την ένταξη των μεταναστών και προσφύγων μαθητών/τριών και την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας ως δεύτερης και ξένης.

Α) Για τα παιδιά προσφύγων και με μεταναστευτικό προφίλ προτείνεται:

- Παραμονή στην κανονική τάξη που αντιστοιχεί στην ηλικία τους και ενίσχυσή τους με την παροχή νέου υποστηρικτικού υλικού λεκτικού και μη λεκτικού. Προτιμούμε να εντάσσουμε τους μαθητές/τριες στην κανονική τους τάξη, δίχως να αποσύρονται σε ΤΥ και ΦΤ και να αυξήσουμε την παροχή βοηθημάτων, ώστε να κατανοήσουν τις δραστηριότητες. Φοίτηση, όπου είναι εφικτό, σε τμήματα όπου φοιτούν ομοεθνείς τους, ο σύνδεσμος της κοινής μητρικής γλώσσας βοηθά στην αμεσότερη επικοινωνία. Διαμόρφωση πραγματικών συνθηκών συνεκπαίδευσης των παιδιών προσφύγων στο πρωινό σχολείο. Λειτουργία ΔΥΕΠ μόνο όπου είναι αδύνατον να οργανωθεί η μετάβαση και φοίτηση των παιδιών στα πρωινά σχολεία.
- Ενίσχυση και συναισθηματική στήριξη, ιδιαίτερα των νεοαφιχθέντων στην Ελλάδα.
- Διδασκαλία της ελληνικής γλώσσας ως ξένης μέσα από όλα τα γνωστικά αντικείμενα, έτσι τα παιδιά αναπτύσσουν σύνθετες γνωστικές και γλωσσικές δεξιότητες και χρησιμοποιούν τη γλώσσα ως «εργαλείο» μάθησης.
- Παρακολούθηση προγραμμάτων σπουδών σε άλλη ευρωπαϊκή γλώσσα για όσα παιδιά έχουν πιθανότητες να μετεγκατασταθούν με τις οικογένειές τους σύντομα σε άλλη ευρωπαϊκή χώρα. Εκμάθηση της μητρικής τους γλώσσας από το σύνολο των παιδιών, αλλά και ιδιαίτερα από όσα παιδιά έχουν μεγάλες πιθανότητες να επιστρέψουν στη χώρα τους. Παράλληλα με τη διδασκαλία της ελληνικής, να παρέχονται μαθήματα μητρικής γλώσσας από εκπαιδευτικούς από την κοινότητα των προσφύγων, των μεταναστών, ή άλλους φυσικούς ομιλητές των μητρικών γλωσσών των παιδιών με τα απαιτούμενα προσόντα.
- Ενθάρρυνση για αξιοποίηση του γλωσσικού και πολιτισμικού τους κεφαλαίου σε δραστηριότητες ενταγμένες σε πλαίσιο (όπως θρησκευτικές ή εθνικές γιορτές, ενδυμασία, διατροφή, ήθη και έθιμα). Προγραμματισμός ποικίλων δραστηριοτήτων στη σχολική κοινότητα, με τη συμμετοχή όλων των παιδιών, για την απόκτηση κοινών εμπειριών και την ενεργοποίηση κοινών διαύλων επικοινωνίας, στάσεων αποδοχής και σεβασμού προς τη διαφορετικότητα.
- Σχεδιασμός, οργάνωση, εφαρμογή και αξιολόγηση διαφοροποιημένων γλωσσικών προγραμμάτων με επιλογή πολυπολιτισμικού διδακτικού υλικού.
- Αναμόρφωση των αναλυτικών προγραμμάτων προς μια διαπολιτισμική κατεύθυνση με στοιχεία από τους πολιτισμούς των χωρών προέλευσης των μεταναστών και προσφύγων μαθητών/τριών και συγγραφή νέων διδακτικών εγχειριδίων.
- Προσαρμογή της γλώσσας στον προφορικό και στον γραπτό λόγο, παρουσίαση κατανοητού και ελεγχόμενου λεξιλογίου, υποστήριξη από εικόνες, φωτογραφίες, σχήματα, ακουστικό υλικό και ενσωμάτωση στο συγκείμενο. Αξιοποίηση πολυτροπικών κειμένων.
- Συστηματική διδασκαλία των παιδιών που δε γνωρίζουν καθόλου την ελληνική γλώσσα για να αναπτύξουν σύντομα βασικές επικοινωνιακές δεξιότητες. Δημιουργία δίγλωσσων λεξικών. Προώθηση της ενεργούς συμμετοχής στη διαδικασία της μάθησης με σκοπό την ανάπτυξη στρατηγικών για την κατανόηση και παραγωγή γραπτού και προφορικού λόγου και την εκμάθηση λεξιλογίου.

- Εφαρμογή συνδιδασκαλίας των γνωστικών αντικειμένων και έμφαση στην ομαδοσυνεργατική διδασκαλία. Έμφαση στη βιωματική μάθηση, η οποία πρέπει να στηρίζεται στις εμπειρίες που έχουν ήδη τα παιδιά από το πολιτισμικό περιβάλλον από το οποίο προέρχονται, παιχνίδια ρόλων, δραματοποίηση, θέατρο, εικαστικά, χορός, παιχνίδια. Οργάνωση διαπολιτισμικών σχεδίων εργασίας (project), βασισμένα στη χώρα προέλευσης των μαθητών. Αξιοποίηση λαϊκών παραμυθιών, ποιημάτων και τραγουδιών από χώρες προέλευσης των παιδιών.
- Συμμετοχή σε αθλητικές και καλλιτεχνικές δραστηριότητες ανοιχτές προς την κοινωνία. Οργάνωση δημιουργικών/εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων για το καλοκαίρι.
- Συμμετοχή παιδιών ως πολιτισμικοί διαμεσολαβητές σε προγράμματα μουσειακής εκπαίδευσης και προφορικής ιστορίας.

Β) Για τους εκπαιδευτικούς προτείνονται:

- Συστηματική υποστήριξη και ταχεία/εντατική επιμόρφωση σε θέματα που αφορούν τη σχέση διγλωσσίας και μάθησης, γλωσσικής συνειδητοποίησης, πολιτισμικής ταυτότητας, σε βασικές αρχές των γλωσσών των μαθητών τους, σε θέματα διδασκαλίας της ελληνικής ως δεύτερης και ξένης γλώσσας και παροχής βοηθημάτων, σε ζητήματα διαχείρισης πολυπολιτισμικών τάξεων, στη διαφοροποιημένη διδασκαλία και στην οργάνωση διαπολιτισμικών μονάδων, σε σύγχρονες διδακτικές τεχνικές και σε ζητήματα διδασκαλίας και ενίσχυσης των γλωσσικών δεξιοτήτων.
- Συνδυασμό διδακτικών προσεγγίσεων, επικοινωνιακής, κειμενοκεντρικής αλλά και δομικής προσέγγισης.
- Χρήση σύγχρονων μεθοδολογικών προσεγγίσεων όπως η εργασία σε ομάδες, η μέθοδος project, η διαθεματική προσέγγιση, η ερευνητική – ανακαλυπτική μέθοδος, το παιχνίδι ρόλων, η δραματοποίηση, η προσομοίωση, η μάθηση μέσω παρουσιάσεων, η βιωματική μάθηση, η διδακτική αξιοποίηση των νέων τεχνολογιών, ο καταγισμός ιδεών, η διδακτική αξιοποίηση της εικόνας, των εικαστικών, της μουσικής, του χορού και του θεάτρου.
- Χρήση πολλών εγχειριδίων, υποστηρικτικού υλικού και αυθεντικών κειμένων από το διαδίκτυο ή από διάφορα έντυπα για την κάλυψη των πολλαπλών επιπέδων ελληνομάθειας αλλά και τις διαφοροποιημένες μαθησιακές ανάγκες των παιδιών.
- Δημιουργία πολυγλωσσικών βιβλίων με τη βοήθεια των παιδιών αλλά και των γονέων τους.
- Ουσιαστική συνεργασία με τους γονείς πρόσφυγες και μετανάστες.
- Συνεργασία εκπαιδευτικών (δασκάλου κανονικής τάξης, δασκάλου ενισχυτικής διδασκαλίας και Τ.Υ, δασκάλου άλλου γνωστικού αντικειμένου), για τη δημιουργία ολοκληρωμένης εικόνας των γλωσσικών δεξιοτήτων και αναγκών των παιδιών και να προσαρμόζεται η διδασκαλία στις γλωσσικές τους ανάγκες.
- Δημιουργία τράπεζας υλικού στη σχολική μονάδα (βιβλίων, λεξικών, ψηφιακών δίσκων, παραμυθιών) σχετικά με τη διαπολιτισμική αγωγή και εκπαίδευση και τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης γλώσσας
- Εφαρμογή του θεσμού βοηθητικού εκπαιδευτικού προσωπικού με αξιοποίηση εκπαιδευτικών από τις χώρες προέλευσης, που έχουν τους αντίστοιχους τίτλους σπουδών και γνωρίζουν πολύ καλά την ελληνική γλώσσα.
- Δημιουργία και διανομή έντυπου οδηγού επιμόρφωσης σε κάθε σχολική μονάδα που θα προσφέρει δυνατότητες επιμόρφωσης σε σχολικό, τοπικό, περιφερειακό και εθνικό επίπεδο.

Γ) Για τους γονείς προτείνονται:

- Εμπλοκή στη μαθησιακή διαδικασία, δημιουργία σχέσης εμπιστοσύνης με το σχολείο, επικοινωνιακή επικοινωνία, τακτικές αλληλοενημερώσεις.
- Χρήση της μητρικής γλώσσας στο σπίτι και ανάδειξη των γλωσσικών και πολιτισμικών εφοδίων της οικογένειας.
- Συμμετοχή σε δημιουργικές δραστηριότητες της σχολικής κοινότητας, αλλά και στο μάθημα της γλώσσας, ως πρότυπα φυσικών ομιλητών έχοντας μεταφραστές τα παιδιά τους και ως ευκαιρία γνωριμίας με μια από τις γλώσσες των μαθητών, για να μπορέσουν όλοι οι μαθητές να έχουν όφελος από την πολυπολιτισμικότητα της τάξης τους.

- Αξιοποίηση του θεσμού των «Σχολών Γονέων» για συστηματική ενημέρωση σε ζητήματα βοήθειας των παιδιών στο σπίτι.
- Λειτουργία απογευματινών σχολείων για την εκμάθηση της ελληνικής γλώσσας αλλά και της μητρικής τους.
- Τύπωση και διανομή δίγλωσσων εγχειριδίων με πληροφορίες σχολικού ενδιαφέροντος, δίγλωσσο έντυπο ανακοινώσεων, προσκλήσεις για συναντήσεις και σχολικές εκδηλώσεις.

Δ) Για την ευρύτερη κοινωνία προτείνονται:

- Ενημέρωση και προετοιμασία μαθητών/τριών, γονέων, τοπικών αρχών και κοινωνιών για την ένταξη παιδιών προσφύγων στο ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, δημιουργία θετικού κλίματος. Προβολή ταινιών, διοργάνωση συζητήσεων, πολιτιστικών εκδηλώσεων, θεατρικών παραστάσεων για την ευαισθητοποίηση σε θέματα διακρίσεων, ανθρωπίνων δικαιωμάτων, διαπολιτισμικής εκπαίδευσης, ρατσισμού, σεβασμού της διαφορετικότητας.
- Συμμετοχή σε προγράμματα που οργανώνουν διάφοροι οργανισμοί.
- Πληροφόρηση κοινωνίας από ΜΜΕ για θέματα που αφορούν πρόσφυγες και μετανάστες.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Ξενόγλωσσες

- Attride – Stirling, J. (2001). *Thematic networks: an analytic tool for qualitative research*. *Qualitative Research* Copyright. London: SAGE Publications, vol. 1(3):pp.385-405.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology*. *Qualitative Research in Psychology*, 3 (2). pp. 77-101. ISSN 1478-0887.
- Gibbs, G. R., (2007). *Thematic coding and categorizing. Analyzing Qualitative Data*. London: SAGE Publications, Ltd. pp. 38-40.
- Mitakidou, S. & Tsiakalos, G. (2004). New migration in Europe. Educational changes and challenges. A perspective from Greece. In S. Luchtenberg (Ed.) *Migration, education and change*, pp.127-139. London: Routledge.

Ελληνόγλωσσες

- Γαβριηλίδου, Σ., Κούρτη-Καζούλλη Β., Σκούρτου Ε., Τσιπλάκου Στ., Τσοκαλίδου Ρ. & Χατζηδάκη Α. (2016), 'Editorial', *Πολύδρομο*, 9, 3-4.
- Κοκκινίδου, Μ., Τριανταφυλλίδου, Λ., (2017). Xenios Zeus Erasmus Plus KA2 Project, Ελληνικά για πρόσφυγες: Υποστηρικτικό υλικό για τη διδασκαλία της ελληνικής ως δεύτερης/ ξένης γλώσσας- Από τη θεωρία στην πράξη: Σχεδιάζοντας ένα γλωσσικό μάθημα , Διαχείριση διδακτικού υλικού και ανάπτυξη δεξιοτήτων. σ.3 Θεσσαλονίκη: ΣΝΕΓ, ΑΠΘ, Διαθέσιμο στο: https://opencourses.auth.gr/modules/document/file.php/ZEUS101/Enl_XeniosZeusKokkinidouTriandafyllidouTheoritikesProsegiseisSxediaMathimatou.pdf, προσπέλαση 20.7.2017.
- Μπερελής, Π., (2005) Διαπολιτισμική εκπαίδευση. Στο Ινστιτούτο Παιδείας Ομογενών και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης Ν. Θεσσαλονίκης. *Η εμπειρία των δημοτικών σχολείων Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης του Ν. Θεσσαλονίκης: Πραγματικότητα και προοπτική της Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης* (σσ.5-12). Θεσσαλονίκη: Αινείας.
- Ντίνας, Κ., Παλαιολόγου, Ν., Χατζηπαναγιωτίδη, Α., Ντίνα, Μ., (2017). *Οδηγός καλωσορίσματος*. Θεσσαλονίκη: Εργαστήριο γλώσσας και προγραμμάτων γλωσσικής διδασκαλίας, Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας. Διαθέσιμο στο: http://xenioszeus.uowm.gr/el/glosiko_upostiriktiko_uliko/, προσπέλαση 26.3.2017.
- Παλαιολόγου, Ν., Ευαγγέλου, Ο. (2012). *Διαπολιτισμική Παιδαγωγική*, εκδ. ΠΕΔΙΟ.
- Τακούδα, Χ. (2017). *Καλώς ήρθατε... στη Θεσσαλονίκη!*. Θεσσαλονίκη: ΣΝΕΓ, ΑΠΘ. Διαθέσιμο στο: <https://opencourses.auth.gr/courses/ZEUS101/>, προσπέλαση 20.7.2017.